

УДК 616.89-008.454

ANXIETY DISORDERS: CLINICAL MANIFESTATIONS, DIAGNOSTICS, TREATMENT, AND EMPIRICAL RESEARCH DATA FROM PRIMARY AND TERTIARY HEALTHCARE SETTINGS

ТРИВОЖНІ РОЗЛАДИ: ПРОЯВИ, ДІАГНОСТИКА, ЛІКУВАННЯ ТА ЕМПІРИЧНІ ДАНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПЕРВИННІЙ І ТРЕТИННІЙ ЛАНКАХ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Lukianovich I.L./ Лук'янович І.Л.

*as. prof. / асистент кафедри психіатрії, наркології та психотерапії
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Pirogova, 56, 21018
Вінницький національний медичний університет, Вінниця Пирогова 56, 21018*

Rymsha Sofiia Vitalievna/ Римша С.В.

*Head of Department, Professor, md /зав.кафедри, професор, д.м.н.
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Pirogova, 56, 21018
Вінницький національний медичний університет, Вінниця Пирогова 56, 21018*

Анотація: Тривожні розлади є найпоширенішою групою психічних порушень, що суттєво впливають на якість життя, працездатність і соціальне функціонування. Сучасні міжнародні класифікації (ICD-11 та DSM-5-TR) конкретизують феноменологію тривоги, уточнюючи критерії діагностики й диференціації між генералізованою тривогою, панічним розладом, соціальною тривогою, специфічними фобіями, агорафобією тощо. Емпіричні дані, отримані за шкалами HADS, PHQ-9, PHQ-15, STAI у вибірках пацієнтів первинної та спеціалізованої ланок (N=61), демонструють високу частоту тривожно-депресивних симптомів і їхню коморбідність із соматичними скаргами, що відповідає глобальним тенденціям і українським реаліям воєнного часу. У статті узагальнено доказові підходи до лікування (КІПТ/іСВТ, SSRI/SNRI; уникати тривалого застосування бензодіазепінів), окреслено організаційні шляхи інтеграції психічного здоров'я у первинну медичну допомогу, а також наведено практичні алгоритми маршрутизації пацієнтів та моніторингу лікування.

Ключові слова: тривожні розлади; депресія; ICD-11; DSM-5-TR; HADS; PHQ-9; STAI; когнітивно-поведінкова терапія; фармакотерапія; первинна ланка; іСВТ.

Вступ.

Тривога — базовий захисний механізм людини, що допомагає адаптуватися до небезпеки. У сучасних умовах її інтенсивність часто досягає крайніх, напружених, бурхливих маніфестацій, які спонукають пацієнтів звертатися по медичну (зокрема психіатричну) допомогу. Декомпенсація тривожних розладів руйнує всі сфери життя: інтелектуальну, емоційну, соматичну, сімейну та професійну. Нерідко спостерігається поєднання тривожних і депресивних порушень; саме ця комбінація становить одну з найчастіших причин звернення на всіх рівнях охорони здоров'я та залишається складною як для діагностики, так і для лікування.

В умовах затяжного стресу та війни, що супроводжуються переміщенням населення, втратою житла, небезпекою для життя, роз'єднанням сімей і економічною нестабільністю, популяційний рівень тривожності зростає, а індивідуальні симптоми стають більш стійкими. Це ускладнює своєчасне виявлення і ведення на первинній ланці. Важливо підкреслити факт маскування тривоги під соматичні скарги (головний біль, серцебиття, абдомінальні симптоми, порушення сну), через що пацієнти часто потрапляють до лікарів загальної практики й вузьких спеціалістів без розпізнавання психопатологічного ядра стану.

Міжнародні системи класифікації (ICD-11 та DSM-5-TR) уточнюють діагностичні підходи й подають тривожні/страх-пов'язані розлади як групу з чітко окресленими критеріями та фокусами побоювання. Це спрощує маршрут пацієнта, поліпшує диференціальну діагностику та дозволяє швидше переходити до доказових втручань, включно з короткими психотерапевтичними програмами та фармакотерапією першої лінії [WHO, 2024; APA, 2022].

З огляду на актуальність проблеми тривожних і тривожно-депресивних розладів в Україні доцільно поєднати дані власного емпіричного дослідження з оглядом сучасних міжнародних рекомендацій і національних настанов, що дозволяє сформувавши практичний алгоритм на рівні сімейного лікаря та спеціалізованих служб (психіатр, психотерапевт) [NICE, 2020/2024; AAFP, 2022].

Мета. Визначити особливості тривожних і депресивних порушень у пацієнтів первинної та спеціалізованої ланок медичної допомоги на основі стандартизованих опитувальників; інтегрувати результати з сучасними класифікаційними та терапевтичними підходами; запропонувати практичні алгоритми скринінгу, лікування і маршрутизації на первинній ланці.

Матеріали та методи

Вибірка. Пілотне дослідження охопило **61 пацієнта:**

- **30 осіб** на первинній ланці (сімейний лікар);
- **31 особа** у відділенні неврозів (третинний рівень).

Інструменти. Застосовано валідовані шкали:

- **HADS** (Госпітальна шкала тривоги та депресії: 14 пунктів, дві субшкали);
- **PHQ-9** (скринінг депресії; поріг ≥ 10 як індикатор великого депресивного розладу із прийнятними чутливістю/специфічністю) [AAFP, 2022];
- **PHQ-15** (соматичні симптоми);
- **STAI** (реактивна й особистісна тривожність);
- опитувальник **Тейлора** — за показами.

Процедура. Збір даних здійснювався при первинному зверненні та в процесі лікування у відділенні неврозів. Всі учасники надали письмову інформовану згоду. Для оцінювання застосовувалися стандартні методики; проводився описовий аналіз.

Етичні аспекти. Дослідження виконано відповідно до принципів конфіденційності та добровільності, без зовнішнього фінансування.

Результати

1) Пацієнти первинної ланки (N=30)

За **HADS** у **45%** виявлено виражені симптоми тривоги: **30%** — клінічно значуща тривога, **15%** — субклінічна. **94%** респондентів підтвердили часті відчуття сильного страху можливого несприятливого випадку.

За **STAI**:

- **90,32%** — стан вираженого напруження;
- **87,10%** — значно стривожені;
- **83,87%** — дратівливі;
- середні значення: **реактивна тривожність $55,22 \pm 7,5$ бала, особистісна тривожність $53,15 \pm 11,3$ бала.**

За **PHQ-9** ознаки депресії мали **60%**:

легка — **11 осіб**; помірна — **2**; середня — **3**; тяжка — **2**.

За **PHQ-15**: соматичні скарги повідомляли **100%** пацієнтів; у **50%** результат ≥ 10 балів.

2) Пацієнти спеціалізованої ланки (N=31, відділення неврозів)

- **55%** щоденно відчували виражений неспокій або дратівливість;
- **29%** — неспроможність контролювати хвилювання більшу частину часу;
- **61%** — надмірне занепокоєння з різних причин;
- **29%** — щоденне відчуття «місця собі не знаходжу».

За STAI:

- реактивна тривожність: висока у **98%**, **55,02±7,5 бала**;
- ситуативна/особистісна: висока у **87%**, **53,15±11,3 бала**.

HADS: тривога — **13,8±3,87**; депресія — **10,97±4,34**.

Таблиця 1. Показники пацієнтів первинної ланки

Показник	Значення	Коментар
HADS: тривога (виражена)	45% (30% клінічна; 15% субклінічна)	Висока частка на етапі первинного звернення
STAI: реактивна	55,22±7,5 бала	Виражений стан напруження
STAI: особистісна	53,15±11,3 бала	Схильність до тривоги
PHQ-9: депресія	60% (11 легка; 2 помірна; 3 середня; 2 тяжка)	Потребує менеджменту
PHQ-15: соматичні скарги	≥10 балів у 50%	Коморбідність соматичних симптомів

Таблиця 2. Показники пацієнтів спеціалізованої ланки

Показник	Значення	Коментар
Щоденний неспокій/дратівливість	55%	Висока частота симптомів
STAI: реактивна	55,02±7,5 бала (98% високі)	Переважає тривожність
STAI: ситуативна/особистісна	53,15±11,3 бала (87% високі)	Стійке напруження
HADS: тривога	13,8±3,87	Середня вираженість
HADS: депресія	10,97±4,34	Коморбідні депресивні прояви

Обговорення

Узгодженість із міжнародними даними

Отримані результати відповідають глобальним оцінкам поширеності тривожних розладів і підтверджують їхній значний тягар для системи охорони здоров'я. Дані ВООЗ та узагальнення GBD-2019 демонструють стабільність стандартизованих показників при значному зростанні абсолютної кількості випадків, що пов'язано з демографічними зрушеннями й покращенням виявлення [WHO, 2024; GBD-2019/IHME, 2021–2022].

Класифікаційні підходи **ICD-11** (група «Anxiety or fear-related disorders») та оновлення **DSM-5-TR** деталізують критерії, фокуси побоювання і коморбідні зв'язки, що полегшує диференціальну діагностику і вибір терапії [WHO, 2024; APA, 2022].

Український контекст воєнного часу

Україна переживає унікальний травматичний контекст, що асоціюється з високими показниками тривоги, стресу та симптомів ПТСР серед різних груп населення (недислоковані, ВПО, біженці). Популяційні дослідження вказують на суттєве підвищення частки помірної/тяжкої тривоги та посттравматичних симптомів, що корелює з нашими даними щодо високої реактивної та особистісної тривожності в пацієнтів на різних рівнях допомоги [Lancet Regional Health – Europe, 2024; Nature Sci Reports, 2023].

Коморбідність і клінічні наслідки

Коморбідність тривожних розладів із депресією і соматичними симптомами (PHQ-15 ≥ 10 балів у 50% на первинній ланці) ускладнює ведення та підвищує ризик хронізації. Це потребує інтегрованого менеджменту, що поєднує психотерапевтичні й фармакологічні втручання, а також регулярний моніторинг за шкалами **GAD-7/HADS/PHQ-9/STAI** [AAFP, 2022; MSD Manual, 2025].

Доказова терапія

КПТ є методом першої лінії для більшості тривожних розладів; ефективність підтверджена систематичними оглядами (у т. ч. в рутинній практиці) [Clinical Psychology: Science and Practice, 2023]. **Інтернет-КПТ (іСВТ)**

з підтримкою терапевта показує ефекти, порівнювані з очними форматами, що критично важливо для підвищення доступу в умовах дефіциту фахівців і воєнних обмежень [Cochrane Review, 2016].

Фармакотерапія першої лінії за міжнародними гайдлайнами — **SSRIs/SNRIs** (есциталопрам, сертралін; венлафаксин XR, дулоксетин). Рекомендовано продовжувати лікування **6–12 місяців після ремісії** для профілактики рецидиву. **Бензодіазепіни** не слід застосовувати як першу лінію та довгостроково через ризик залежності та підвищеної смертності [NICE CG113, 2020/2024; AAFP, 2022].

Організація допомоги

Для первинної ланки доцільно впровадити короткі алгоритми:

1. **Скринінг** (GAD-7/HADS/PHQ-9) при соматичних скаргах, порушеннях сну, хронічному стресі.
2. **Пояснення діагнозу**, психоосвіта, спільне прийняття рішень.
3. **КПТ/іСВТ** як перша лінія; у разі середньої/тяжкої симптоматики — **SSRIs/SNRIs**.
4. **Моніторинг**: повторні вимірювання кожні 4–6 тижнів; корекція дози/перехід на інший препарат при частковій відповіді.
5. **Ескалація**: аугментація, мультидисциплінарна консультація при резистентності.

Обмеження дослідження

Вибірка пілотного дослідження є зручною і відносно невеликою (**N=61**), але обмежує можливість узагальнення висновків. Не проводився повний статистичний аналіз підгруп (вік, стать, соціальні фактори) з перевіркою гіпотез; відсутні довготривалі спостереження. Самозвітні інструменти мають обмеження чутливості /специфічності. Надалі доцільно розширити вибірку, застосувати проспективний дизайн і розширити набір інструментів (у т. ч. біомаркери, поведінкові метрики).

Практичні рекомендації

1. **Рутинний скринінг** (GAD-7/HADS/PHQ-9) на первинній ланці для

пацієнтів із соматичними скаргами, порушеннями сну, хронічним стресом.

2. **Психоосвіта:** пояснення механізмів тривоги, навички самодопомоги (сон, фізична активність, обмеження кофеїну/алкоголю).

3. **КПТ** як перша лінія; **iCBT** за браку доступу до очної терапії.

4. **SSRIs/SNRIs** при середній/тяжкій симптоматиці; титрування до ефекту; **6–12 місяців підтримки** після ремісії.

5. **Моніторинг** кожні 4–6 тижнів; корекція плану при частковій відповіді або побічних явищах.

6. **Маршрутизація:** раннє направлення до психіатра/психотерапевта при тяжких або резистентних випадках.

7. **Телемедицина та iCBT** — масштабувати доступ у воєнних умовах.

8. **Підготовка персоналу** та супервізії на первинній ланці; інтеграція психічного здоров'я у ПМД.

Висновки.

Частота тривожно-депресивних симптомів у пацієнтів первинної ланки є високою, а у спеціалізованих — спостерігається переважання реактивної й особистісної тривожності з коморбідними депресивними проявами. Це відповідає глобальним тенденціям та українським реаліям воєнного часу. Доказові методи лікування — КПТ/iCBT і фармакотерапія SSRIs/SNRIs — у поєднанні з регулярним моніторингом шкалами GAD-7/HADS/PHQ-9 забезпечують найкращі шанси ремісії і профілактики рецидивів. Вектор розвитку системи — інтеграція психічного здоров'я у первинну медичну допомогу, цифрові платформи та мультидисциплінарна взаємодія.

Конфлікт інтересів та фінансування

Автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів та зовнішнього фінансування.

Подяки

Автори висловлює подяку пацієнтам, медичному персоналу та адміністрації закладів за участь і сприяння проведенню дослідження.

Література:

1. **American Psychiatric Association.** Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR). Washington, DC: APA Publishing, 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.appi.org/dsm> (дата звернення: 28.12.2025).
2. **World Health Organization.** Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders (CDDR). Geneva: WHO, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240077263> (дата звернення: 28.12.2025).
3. **World Health Organization.** Anxiety disorders: Fact sheet. WHO Newsroom, 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/anxiety-disorders> (дата звернення: 28.12.2025).
4. **Yang X., Fang Y., Chen H., та ін.** Global, regional and national burden of anxiety disorders from 1990 to 2019: results from the GBD-2019. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/journals/epidemiology-and-psychiatric-sciences/article/9ABBDAE4017CDE11476B9DB51F75C32F> (дата звернення: 28.12.2025).
5. **GBD 2019 Mental Disorders Collaborators.** Global burden of 12 mental disorders in 204 countries and territories, 1990–2019. *The Lancet Psychiatry*, 2022. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.healthdata.org/research-analysis/library/global-regional-and-national-burden-12-mental-disorders-204-countries-and> (дата звернення: 28.12.2025).
6. **NICE.** Generalised anxiety disorder and panic disorder in adults: management (CG113). London: National Institute for Health and Care Excellence, 2020 (reviewed 2024). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.nice.org.uk/guidance/CG113> (дата звернення: 28.12.2025).
7. **DeGeorge K.C., Grover M., Streeter G.S.** Generalized Anxiety Disorder and Panic Disorder in Adults. *American Family Physician*, 2022. [Електронний ресурс].

Режим доступу: <https://www.aafp.org/pubs/afp/issues/2022/0800/generalized-anxiety-disorder-panic-disorder.html> (дата звернення: 28.12.2025).

8. **MSD Manual Professional**. Overview of Anxiety Disorders. Kenilworth, NJ: Merck & Co., 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.msmanuals.com/professional/psychiatric-disorders/anxiety-and-stressor-related-disorders/overview-of-anxiety-disorders> (дата звернення: 28.12.2025).

9. **Olthuis J.V., Watt M.C., Bailey K., Hayden J.A., Stewart S.H.** Therapist-supported Internet CBT for anxiety disorders in adults: Cochrane Review. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.cochranelibrary.com/cdsr/doi/10.1002/14651858.CD011565.pub2/pdf/CD011565/CD011565.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

10. **Öst L.-G., Enebrink P., Finnes A., та ін.** CBT for adult anxiety disorders in routine clinical care: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.psycnet.org/fulltext/2023-84176-001.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

11. **Fagan H.A., Baldwin D.S.** Pharmacological treatment of Generalised Anxiety Disorder: current practice and future directions. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14737175.2023.2211767> (дата звернення: 28.12.2025).

12. **Oregon Health Authority; OHSU**. Medication Treatment for Adults with GAD: Narrative Algorithm. 2025. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ohsu.edu/sites/default/files/2025-04/Medication%20Treatment%20for%20Adults%20with%20GAD.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

13. **Lushchak O., Velykodna M., Bolman S., та ін.** Prevalence of stress, anxiety, and PTSD symptoms among Ukrainians after the first year of invasion. *The Lancet Regional Health – Europe*, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://www.thelancet.com/journals/lanep/article/PIIS2666-7762%2823%2900192-8/fulltext> (дата звернення: 28.12.2025).

14. **Chudzicka-Czupala A., Hapon N., Chiang S.-K.,** та ін. Depression, anxiety and post-traumatic stress during the 2022 Russo-Ukrainian war. *Scientific Reports*, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.nature.com/articles/s41598-023-28729-3.pdf> (дата звернення: 28.12.2025).

15. **МОЗ України.** Настанова 00729. Тривожний розлад. Київ: МОЗ, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://guidelines.moz.gov.ua/documents/3522> (дата звернення: 28.12.2025).

16. **МОЗ України.** Клінічний протокол надання медичної допомоги хворим на генералізований тривожний розлад (наказ №59 від 05.02.2007). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://medstandart.net/browse/2309> (дата звернення: 28.12.2025).

***Abstract:** Anxiety disorders represent one of the most prevalent groups of mental health conditions, significantly affecting quality of life, functioning, and social adaptation. Modern international classifications (ICD-11 and DSM-5-TR) provide clearer diagnostic criteria and differentiation between generalized anxiety disorder, panic disorder, social anxiety disorder, specific phobias, and agoraphobia. Empirical data obtained using HADS, PHQ-9, PHQ-15, and STAI in samples from primary and specialized care settings (N=61) demonstrate a high prevalence of anxiety–depressive symptoms and their comorbidity with somatic complaints, which aligns with global trends and the psychological burden observed in Ukraine during wartime. The article summarizes evidence-based therapeutic approaches (CBT/iCBT, SSRIs/SNRIs, with avoidance of long-term benzodiazepine use) and outlines organizational pathways for integrating mental health care into primary healthcare. Practical algorithms for patient routing and treatment monitoring are also provided.*

***Key words:** anxiety disorders; depression; ICD-11; DSM-5-TR; HADS; PHQ-9; STAI; cognitive-behavioural therapy; pharmacotherapy; primary care; iCBT.*

Статтю надіслано: 28.12.2025 г.